

KORXONALAR VA XIZMAT KO'RSATISH TASHKILOTLARIDA MOBBING, MOBBING TURLARI, ISH JOYIDA MOBBING XULQI

Abduhalilov Raxmatillo Xaydaraliyevich

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti

Namangan filiali Iqtisodiyot kafedrası o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18252189>

Mustaqil O'zbekistonimizda iqtisodiy islohotlarni amalga oshirish sohasida muayyan yutuqlar qo'lga kiritildi, iqtisodiy islohotlardan ko'zda tutilgan maqsad mamlakat axolisining turmush sharoitini yaxshilash, uning ortib borayotgan extiyojlarini har tomonlama qondirib borishdir. Ana shu maqsaddan kelib chiqqan holda mamlakatimizda o'tgan davrda iqtisodiyotning barcha sohalarida ma'lum siljishlarga erishildi. Mamlakatimiz rahbariyati, jumladan, Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev iqtisodiyotni rivojlantirish masalalariga yuqori darajada e'tibor qaratib kelmoqdalar. 2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi hamda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlis va O'zbekiston xalqiga Murojaatnomasida belgilangan vazifalarga muvofiq aholining hayot darajasini yanada yuksaltirish, ta'lim sifatini ilg'or xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish, barqaror iqtisodiy o'sishga erishish hamda kambag'allikni qisqartirish borasidagi islohotlarimizni yangi bosqichga olib chiqish maqsadida bir qator islohotlar amalga oshirish rejalari belgilandi. Shu bilan bir qatorda inson qadr qimmati va ish joyida va ish faoliyati davomida qadr qimmati va daxlsizligini taminlash bo'yicha ham bir qator islohotlar amalga oshirilib kelinmoqda.

Yurtimizda kelgusi davrdagi ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish va istiqbolini ishlab chiqishda Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev tomonidan O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga qilingan Murojaatnomada ko'rsatib o'tilgan iqtisodiyotni rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari asos qilib olindi. Bu ustuvor yo'nalishlarni bajarilishi, hayotga tadbiiq etilishi mamlakatimizda barqaror o'sishni amalga oshirishga olib borishi belgilandi: "So'nggi to'rt yilda iqtisodiyotimizning barcha jabhalariga bozor mexanizmlarini joriy etish borasida jiddiy qadamlar tashlandi. Endigi vazifa – chuqur tarkibiiy islohotlar orqali uzoq muddatli barqaror o'sishning poydevorini yaratishdan iborat. Shularni inobatga olib, keyingi yilda qator yo'nalishlarda keng qamrovli ishlarni amalga oshiramiz."¹

Ushbu yo'nalishlar ichida Iqtisodiyotni yanada rivojlantirish, modernizatsiya ishlarini amalga oshirish, yalpi ichki mahsulotni oshirishni ta'minlash singari yo'nalishlar ham mavjud. Bu kabi belgilangan ishlarni amalga oshirish birinchi navbatda boshqaruv faoliyatiga bog'liqligini ta'kidlab o'tgan Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev "Islohotlarimiz xalqimizning kundalik hayotida o'z ifodasini topishi, kutgan natijalarimizga erishish ko'p jihatdan davlat boshqaruvidagi samaradorlikka bevosita bog'liq."²

¹O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi (2020 yil 29 dekabrda) "Namangan haqiqati" gazetasi 2020 yil 30 dekabr. № 88 (19626)

²Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси (2020 йил 29 декабрда) "Наманган ҳақиқати" газетаси 2020 йил 30 декабрь. № 88 (19626)

Boshqaruvni takomillashtirish iqtisodiyot soha va tarmoqlarida zarur bo'lgan resurslarni topish va ulardan samarali foydalanishga yo'naltirilishi lozim va shu orqali barcha jabxalarda raqobatbardoshlikni oshirishni ta'minlashi lozim.

Respublikamiz iqtisodiyotini jadal rivojlantirishning iqtisodiy sohasida turli mulk shaklidagi tashkilot va korxonalar oldida turgan yangi vazifalardan eng asosiysi mavjud resurslardan samarali foydalanish va xar bir birlik resurslardan ko'proq mahsulot ishlab chiqarishga erishishdir, xizmat ko'rsatishni sifatini oshirish shu jumladan, kichik biznes va tadbirkorlik faoliyati korxonalarida ham resurslardan samarali foydalanish eng muhim vazifalardandir. Kichik biznes va tadbirkorlik faoliyati korxonalari foydalanayotgan resurslar ichida texnologik, moddiy, mehnat va informatsion resurslar muhim ahamiyatga egadir.

Turli mulk shaklidagi tashkilotlar o'z faoliyatlarini mustaqil tarzda amalga oshirishlari, ular faoliyatlaridagi mustaqillikning ortishi iqtisodiy resurslar bilan bir qatorda inson resurslardan foydalanish masalasiga turlicha munosabatda bo'lishni yuzaga keltirdi.

Resurslar borasida so'z yuritganda albatta ish faoliyatini yurituvchi kadrlar masalasiga ham alohida etibor qaratish lozim. Yurtimizda faoliyat yurituvchi har qanday kichik yoki katta ko'rinishdagi tadbirkorlik subyektlari, ta'lim tashkilotlari, servis sohasida obyektlar va barcha hizmat ko'rsatish tashkilotlarida inson manbalariga alohida e'tibor qaratish borasida bir qator islohotlar amalga oshirilmoqda. Ish joyida inson salomatligiga ruhiy holatiga va xodimlarning butun shaxsiy va kasbiy holatiga tasir qiluvchi barcha omillar o'rganilmoqda. 2023-yil 30-aprel sanasidan kuchga kirgan mehnat kodeksida ham kadrlar masalasida katta etibor qaratilib xodim va ish beruvchi o'rtasida ish jarayonida yuzaga keluvchi ziddiyatli vaziyatlarni tartibga solish bo'yicha alohida bandlar kiritildi.

Bu yuqorida ko'rsatilgan barcha islohotlar mustaqil O'zbekistonimizni dunyoning rivojlangan davlatlari qatoriga olib chiqish va raqobatbardosh korxonalar faoliyatini yo'lga qo'yish, kadrlarni mehnat unumdorligini taminlashdan iboratdir.

Mobbing atamasi inglizcha "mob" so'zidan kelib chiqqan bo'lib, muammo yoki zo'ravonlik qilmoqchi bo'lgan tartibsiz odamlar guruhini ifodalaydi³. Ism sifatida tartibsiz yoki tartibsiz odamlar olomonini anglatadi, sifat sifatida qonunsiz yo'lni anglatadi va fe'l sifatida mobbed yoki mobbing shovqin-suron bilan olomonni anglatadi.⁴

Mobbingni bezorilik, hujum, toshib ketish, g'alayon, tiqilinch va jostle kabi tasvirlash uchun ko'p so'zlar ishlatilgan. Atama mobbing kabi ko'plab mualliflar va yozuvchilar tomonidan ishlatilgan; "Xolman kuni" amerikalik Muallif (1865-1934). 1920 yilda u o'z kitobida quyidagi jumlada ushbu atamani ushbu nom bilan ishlatgan (Misr buzilganida), "Men ayvonni siz aytganingizdek uchrashuv va mobbing uchun ishlatishga ruxsat berdim"⁵

1882 yilda, Devid Ross Lokk (1833-1888), amerikalik jurnalist bu so'zni ishlatgan "Xolman kuni" amerikalik Muallif (1865-1934). Bu quyidagi jumlada ko'rinib turganidek: "Hech qanday zo'ravonlik, tortishish yoki mobbing faqat passiv qarshilik yo'q" Ikkala misol ham mobbing atamasining ma'nosini zo'ravonlik, tartibsizlik deb ta'riflaydi.

Mobbing atamasi tarixi. Mobbing atamasi dunyoga 1968 yilda Avstriyalik etolog Konrad Lorenz (1903-1989) tomonidan "agressiya to'g'risida" kitobi orqali kiritilgan. U hayvonlarning xatti-harakatlarini tasvirlab berar edi. U birinchi etolog mobbing kontseptsiyasini ishlab chiqdi,

³ Oxford advanced learners Dictionary(2010)

⁴ www.dictionary.com

⁵ "Xolman kuni" amerikalik Muallif (1865-1934).

deb hisoblardi, u kichik guruh qushlarining tajovuzkor harakatini birgalikda tahdid qilish va kuchli yirtqichga hujum qilish va uni itarib yuborishga harakat qilishini tan oladi. Lorenzning hayvonlarning xatti-harakatlaridagi mobbing kontseptsiyasi ko'plab psixologlar va tadqiqotchilar uchun uning asosiy g'oyasiga qarab o'z tadqiqotlarini taqdim etishning asosiy g'oyasiga aylandi.⁶

1969 yilda Shved shifokori Piter-Pol-Xaynemann (1931-2003) bu atamani Lorenzdan oldi va uni bolalar xulq-atvori orasida qo'lladi va bu haqda nazariyani ishlab chiqdi. U "chap Liberal jurnal" da "aparteid" nomi bilan maqola chop etdi. Heinemann maktablarda ta'qiblar va g'ayritabiiy xatti-harakatlar haqida yozgan. U bir guruh bolalarning asrab olingan qora tanli o'g'li "Dovud", "Piter irqchilik haqida qayg'urmagan, ammo bu hodisa mobbing deb ataladi" degan bitta bolaga jismoniy yoki ruhiy hujum qilganini payqaganida, u bu xatti-harakatni oldini olish va yo'q qilish kerak deb o'ylardi, chunki bu adolatsiz va g'ayriinsoniy harakat edi.⁷

1970-yillarda doktor Olveus Dan psixolog Bergen universiteti bezorilik tadqiqotlarida "kashshof" deb hisoblangan Norvegiyada bezorilik haqida birinchi tizimli tadqiqotlar olib bordi va uni " Maktablarda tajovuz: bezorilik va qamchilash" nomli kitobida nashr etdi. Ushbu kitobda u ba'zi bolalar boshqasiga e'tiroz bildirganda yuzaga keluvchi psixologik zo'ravonlikka e'tibor qaratdi. U bolalardagi bezorilik, ularning ijtimoiy oilaviy hayoti va maktabdagi o'qituvchilar tarkibi haqida ma'lumot to'plash bilan shug'ullangan. U 1980 yil oxirigacha maktab o'quvchilari orasida bezorilik ustida ishlagan, shuning uchun maktabda bezorilik Buyuk Britaniya, Yaponiya, Gollandiya, AQSh, Ispaniya va Kanada kabi bir qator mamlakatlarda jiddiy muammo sifatida etibor qaratilgan. U dunyodagi bezorilikning oldini olish dasturini qabul qilgan eng yaxshi tadqiqotchi deb hisobladi.⁸

1976 yilda psixiatr " Kerol M. Brodskiy "mobbingni Amerika Qo'shma Shtatlariga "Ta'qib qilingan ishchi " nomli kitobida tanishtirdi, unda turli darajadagi ishchilar tashkilotlarda ishlash paytida duch kelgan qayta-qayta va muntazam ravishda ta'qib qilingan xatti-harakatlar tasvirlangan. menejerlar yoki hamkasblar tomonidan va ularning ishchilariga qanday ta'sir qilgani natijasida ishdagi mahsuldorlikda namoyon bo'lgani haqida yozadi. "U besh xil ta'qibga e'tibor qaratadi; jinsiy zo'ravonlik, ish bosimi, aybdorlik, ism-sharif va jismoniy zo'ravonlik". Brodskiyning bezorilik sohasidagi fundamental asarlari va uning tadqiqotlari hech qanday e'tibor bermadi va tan olinmadi. Bu qiziqish va qimmatli mavzu ko'p yillardan keyin yana diqqat e'tiborni o'ziga torta boshladi.⁹

Leymann "bezorilik" atamasini ingliz tilida so'zlashadigan mamlakatlarda xatti-harakatlarni tasvirlash uchun ataylab ishlatmagan (AQShda "mobbing" atamasi ham ishlatiladi), chunki Leyman nuqtai nazaridan; bezorilik jismoniy hujum va tahdid va u maktab bolalari orasida sodir bo'ladi deb hisoblagan. Bundan tashqari, bezorilik tavsiflovchi va halokatli oqibati bor ish joyida mobbing tez-tez ko'rinib turganidek nozik xulq belgilari yo'qligi, shuningdek jinoyatchi sifatida "mobber" turli xatti harakatlardan foydalanadi. Ijtimoiy to'siqlar kabi zo'ravonlik maqsadi uchun, mobbing asoratidagilarni cheklash, uning o'zini, yoki gapirish paytida qurbonlarni so'zlarini bo'lish yoki cheklash holatlarida namoyon bo'ladi. Leymann

⁶ www.britannica.com-konard Lorenz

⁷ (Agevall. O 2008), Heinman 1969

⁸ (Olweus, D., 1978)

⁹ (Einarsen, Hole, Zapf, Cooper, 2010)

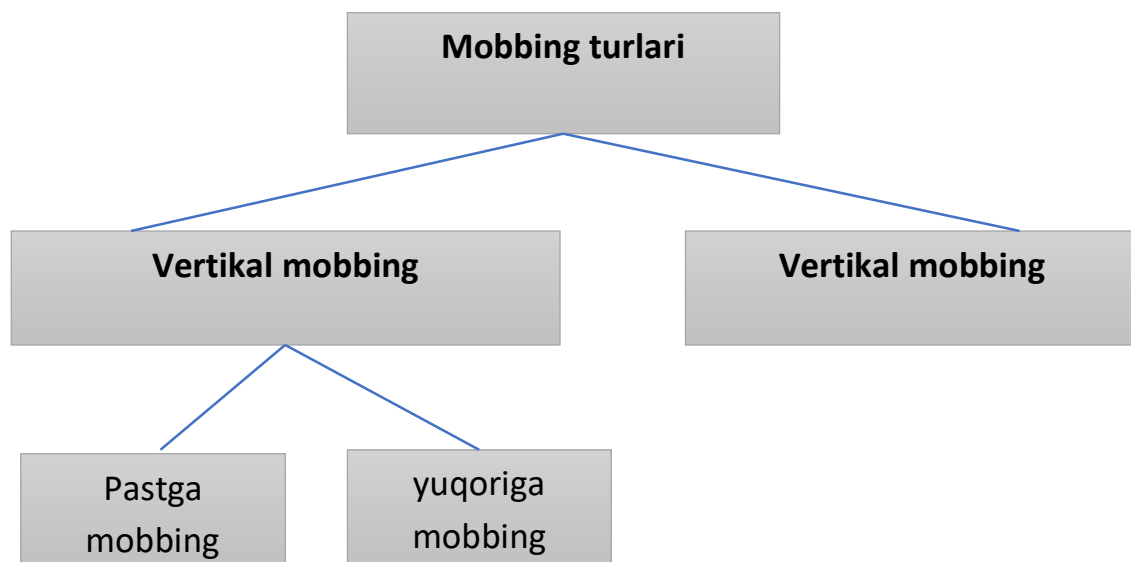
maktablardagi bezorilik bolalar va o'spirinlar o'rtasida uchrovchi mobbing holatlarini aniqlash va ish joyida kattalar o'rtasida mobbing holatini tushutirish uchun bu atamani saqlab qoldi.

Yuqoridagi fikrlar kabi barcha ta'riflar orasida umumiy fikrlar mavjud:

1. Salbiy xatti-harakatlar: yoki harakatlarni yoki og'zaki xatti-harakatlarni amalga oshirish orqali, bu jabrlanganlarni o'z martabasini yoki uni ixtisoslashuvidan tashqari ishlarni bajarishga majburlash, ta'qib qilish, kamsitish, izolyatsiya qilish, tahdid qilish va oldini olishdan iborat.
2. Niyat: har bir ta'rifda jinoyatchining salbiy harakatni amalga oshirish niyati tasvirlangan va ularning harakatlarining natijasini anglab, kamsitish, buzish, og'riq va zarar etkazish tufayli qurbonlarga zarar etkazishni maqsad qilgan.
3. Takrorlash va Davomiyligi: "ish joyida mobbing yuzaga kelganda salbiy harakatlar takrorlash mobbing jarayonining muhim elementi hisoblanadi, bu holat (deyarli har kuni) va kamida olti oy davomida davom etadi".
4. Salbiy ta'sirlar: har bir tadqiqotchi jinoyatchining salbiy harakatlariga e'tiroz bildirgandan so'ng, maqsadning sog'lig'iga (psixologik yoki jismoniy) ta'sir qiladigan salbiy natijalarga ishora qiladi.

Mobbing turlari; Ish joyidagi mobbing-bu bir yoki bir nechta shaxs tomonidan boshqasiga qarshi tizimli ravishda yo'naltirilgan qayta-qayta salbiy harakatlar jabrlanuvchiga nisbatan zo'ravonlik, tajovuz va ruhiy yoki jismoniy zararni anglatadi, mobbing ish joyida sodir bo'ladi, shuning uchun ishtirokchilar (mobbingning ikki tomoni) ishchi xodimlar a'zolaridan iborat, mobber xodim, yoki menejeri ham rahbar bo'lishi mumkin.

Shu asosda ish joyidagi mobbing ikki turga bo'linadi: vertikal mobbing va gorizontal mobbing.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi

(2020 yil 29 dekabrda) "Namangan haqiqati" gazetasi 2020 yil 30 dekabr. № 88 (19626)

2. Oxford advanced learners Dictionary (2010)
3. www.dictionary.com
4. "Xolman kuni" amerikalik Muallif (1865-1934).
5. www.britannica.com-konard Lorenz
6. (Agevall. O 2008), Heinman 1969
7. (Olweus, D., 1978)
8. (Einarsen, Hole, Zapf, Cooper, 2010)